

TARİHSEL VE TOPLUMSAL BİR MESELE OLARAK TÜRK KÜLTÜRÜNÜN BOYUTLARI

Abdulhamit TOPRAK*

Öz

Kadim bir geçmişi ve kültürü olan Türklerin aile ve toplum hayatında ilişkilerin düzenlenmesinde ve sistemli hale gelmesinde büyük bir yeri olan kültür, tarihi süreçte bir etkileşim ve anlaşma aracı olarak önemli bir işlev görmüştür. Kültürün böyle bir işlevi olmasına rağmen köklü değişimlerin yaşandığı ilkel zamanlardan çağımıza kadar teknolojik, sosyoekonomik gelişme ve değişimlerin Türk kültürünün yapısı ve kapsamı üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu göstermiştir. Sosyal ve beşeri hayatın bir ürünü olan kültür üzerinde zaman ve insan faktörünün de önemli bir etken olduğu görülmüştür; zira zaman geçtikçe ve nesil yenilendikçe kültürün de değişerek tarihi ve toplumsal bakımdan çeşitlendiği ve farklı boyutlar kazandığı görülür. Yapısı itibarıyla sosyoloji, kültür bilim ve halk bilim dallarını ilgilendiren bir kavram olan kültür, en çok sosyolog, antropolog, kültür bilimci ve halk bilimcilerin dikkatini çekmiştir. Bu durum kültürün ne denli kapsamlı olduğunu ve disiplinler arası olduğunu göstermesi bakımından önem teşkil etmektedir. Eski Türklerden günümüze kadar göçebe hayat tarzından, sosyal ve ticari ilişkilerden, yaşanılan coğrafyadan ötürü pek çok kültür merkezinin oluştuğu görülmüştür. İnsanoğlunun tarih sahnesine çıkışından günümüze kadar meydana getirdiği gelenek, görenek, dil, örf, âdet, töre, inanç, sanat, sosyal ve ekonomik değerler bütünü olan kültür; siyasi, sosyoekonomik ve teknolojik gelişmelerden en çok etkilenen unsurların başında gelmektedir. Asırların birikimi, beşiği ve kaynağı olan Türk kültürünün günümüze kadar aile ve toplum hayatının değişmesi ve meydana gelen doğal afet, savaş, göç gibi etkenlerden önemli ölçüde etkilendiği ve değiştiği görülmüştür. Bu etkenlerin Türk kültürünün teşekkülünde, farklı kültür merkezlerinin oluşmasında önem teşkil ettiği anlaşılmıştır. Bu etkenler arasında yer alan özellikle göç unsuru Türklerin birçok uygarlıkla etkileşimde bulunmasına neden olmuştur. Bu ve benzer sebeplerin Türk kültürünün şekillenmesinde, ikamesinde; hatta bazen melez bir yapıya bürünmesinde önemli bir faktör olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca Türklerin birçok medeniyet ve ulusla etkileşimde bulunması, Türk kültürünün kapsayıcılığı ve çeşitliliğini artırarak Türk kültürünün tarihi ve toplumsal boyutlarının belirlenmesinde karışıklığa ve zorluklara sebep olmuştur. Bu yüzden Türklerin ilk kültür merkezlerinin ve etkilendiği medeniyetlerin açıklığa kavuşturulması gerektiği düşüncesi hâsıl olmuştur. Bu çalışmada, öncelikle Türk kültür merkezleri üzerinde durularak geçmişi ve kültürü asırlar öncesine dayanan Türklerin tarihsel ve toplumsal yönden, geçmişten günümüze kadar hangi aşamalardan geçerek bugüne değin varlığını sürdürdüğü ve toplumsal anlamda meydana gelen boyutları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk kültürü, tarih, toplum, etkileşim, boyut.

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Erbaa Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Erbaa/Tokat, abdulhamit.toprak@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0717-5148

DIMENSIONS OF TURKISH CULTURE AS A HISTORICAL AND SOCIAL ISSUE

Abstract

Culture, which has a great place in the organization and systematization of relations in the family and social life of the Turks with an ancient past and culture, has played an important role as a means of interaction and understanding in the historical process. Despite such a function of culture, it has been shown that technological, socioeconomic developments and changes have had significant effects on the structure and scope of Turkish culture from primitive times when radical changes took place to our age. It has been seen that time and human factors are also important factors on culture, which is a product of social and human life; because as time passes and generations are renewed, culture also changes, diversifies historically and socially and gains different dimensions. Culture, which is a concept that concerns sociology, cultural science and folklore due to its structure, has attracted the attention of sociologists, anthropologists, cultural scientists and folklorists the most. This situation is important in terms of showing how comprehensive and interdisciplinary culture is. It has been seen that many cultural centers have been formed due to the nomadic lifestyle, social and commercial relations and the geography lived in from the ancient Turks to the present day. Culture, which is the totality of traditions, customs, languages, customs, traditions, beliefs, arts, social and economic values that mankind has created since its emergence on the stage of history, is one of the elements most affected by political, socioeconomic and technological developments. It has been observed that Turkish culture, which is the accumulation, cradle and source of centuries, has been significantly affected and changed by factors such as changes in family and social life and natural disasters, wars and migration. It has been understood that these factors are important in the formation of Turkish culture and the formation of different cultural centers. Among these factors, the migration element in particular has caused the Turks to interact with many civilizations. We think that these and similar reasons are important factors in the formation, subsistence and sometimes even hybridization of Turkish culture. In addition, the fact that the Turks interacted with many civilizations and nations has increased the inclusiveness and diversity of Turkish culture and caused confusion and difficulties in determining the historical and social dimensions of Turkish culture. Therefore, the idea that the first cultural centers of the Turks and the civilizations they were influenced by should be clarified has emerged. In this study, first of all, the Turkish cultural centers will be emphasized, and the stages through which the Turks, whose past and culture date back centuries, have survived from the past to the present, and the dimensions they have formed in the social sense will be emphasized

Keywords: Turkish culture, history, society, interaction, dimension.

Giriş

Kültür; yapısı ve oluşumu itibarıyla toplumun gelenek ve göreneklerinden, inançlarından, sosyal normlarından, tarihinden veya maddi ve manevi birikimlerinden meydana gelen olgular bütünüdür. Kültür kelimesini kullanan ilk kişinin Voltaire olduğu ve Voltaire'in kültür sözcüğünü insan zekâsıyla ilişkilendirerek oluşum ve gelişimine önemli bir fonksiyon yüklediği görülmektedir. Herder ise kültür sözcüğünü felsefe ile ilişkilendirip kendi toplumları için yararlı olduğunu ve hedeflerini gerçekleştirirde gösterdikleri bütün eylemlerin âlemşümül karşılığı şeklinde değerlendirmiştir (Doğan, 2008: 153-154). Farklı araştırmacı, filozof ve kültür bilimcilerin kültürle ilgili yaptıkları tanımlara bakıldığında, çok farklı ve geniş kültür tanımlarının yapıldığı görülür. Kültür sözcüğüne bu kadar çok ve farklı anlamların yüklenmesi, onun hem tanınmasında hem de tanımlanmasında zorluklara kapı aralamıştır (Bozkurt, 1991: 95). Kültür, genler aracılığıyla aktarılmayan her şeydir (Eagleton, 2005: 46). Kültür bireyin maddeye, doğup büyüdüğü çevreye, insana karşı davranışlarını belirleyen bütün olarak değerlendirilerek kültürün davranış ve faaliyet boyutunun olduğu söylenir (Malinowski, 1990: 66-69). Hars; yalnız bir milletin dinî, ahlaki, hukuki, muakalevi, bedii, lisani, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenktar bir mecmuasıdır (Gökalp, 2019: 26). Kültür, toplumu oluşturan bir değerler sistemidir. Toplumlar, kültürleriyle varlıklarını sürdürür; zira kültür toplumun önemli sacayaklarından biridir. Kültür; milletlerin ve toplumların tarih boyunca elde ettikleri kazanımları, tecrübeleri ve birikimleridir. Tarihi süreçte Türklerin uzun yıllar göçebe bir hayat tarzı yaşadığı bilinmektedir. Bu hayat tarzı nedeniyle Türklerin pek çok medeniyetten etkilendiğini belirtmek mümkündür. Ulusların varlıklarını sürdürmesinde kültürün etkisi ve katkısı yadsınamaz. Ulus ve kültür kavramı; birbirine bağlı olarak değişen ve gelişen faktörlerdir. Ulusların benlik ve kimliklerini korumaları, kültürün millî olmasıyla mümkündür. Kültür milletler arasındaki ayırıcı özellikleri belirleyen, bir ulusu ulus yapan temel unsurların başında gelir; her ulusun kültürü farklı nitelik taşır. Dil, din, örf-âdet, davranışlar, hukuk vb. müesseselerin tarihi seyri içinde birbirleriyle kaynaşmaları neticesinde kültür unsurlarının meydana geldiği söylenir (Çay, 1986: 49). Kültür, ulusal ve toplumsal bir bileşesidir.

Köklü ve göçebe bir geçmişe sahip olan Türklerin Anadolu'nun kavşak yollarının üzerinde bulunması; farklı inanç, dinî pratik ve kültür çevrelerinin görülmesini beraberinde getirmiştir. Sosyo-ekonomik ve politik koşullar, Türklerin farklı kültür uygarlıklarının etkisinde kalmasına bu uygarlıkların inanç ve kültürlerinden etkilenmesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla Türklerde farklı kültürlerin görüldüğünden söz etmek mümkündür. Tarihi süreç içinde Türklerin farklı etnik grup, millet ve toplumlarla alışverişlerde ve etkileşimde bulunması kültürün çeşitlilik göstermesine olanak sunmuştur. Bu durum Türklerde, kültür üzerine araştırma yapan halk bilimci, sosyolog ve kültür bilimcilerin birtakım sorunlarla karşılaşmasına neden olmuştur. Kültürü, tarihsel ve toplumsal boyutta değerlendirebilmek için önce Türklerin tarihteki ilk kültür çevrelerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Türklerin İlk Kültür Çevreleri

Türklerin tarihi süreçte göçebe bir yaşam tarzı benimsemeleri ve yayılmacı bir politika izlemeleri birçok kültür çevresinin oluşmasını sağlamıştır. Bu nedenle Türklerin ilk ana yurdunun neresi olduğu sorusu önem teşkil etmektedir. Türklerin özellikle yayılmacı bir politika izlemeleri, "ilk ana yurtlarının" belirlenmesinde güçlüklerle karşılaşılmasına neden olmuştur. Bu durum ilk kültür çevresinin belirlenmesinde araştırmacıları müşkül duruma düşürmüştür. Ancak eldeki kaynaklara bakıldığında bazı kültür merkezleri üzerinde durmak gereği duyulmuştur. Bu kültür merkezlerinden Altay, Tanrı Dağları kültür çevresi ve Anadolu kültürüne bakmak, ardından kültürün günümüzdeki tarihsel ve toplumsal boyutunu dile getirmek uygun olacaktır.

Tarih ve kültür benzeri maddi ve manevi değerler farklı şekillerde kayıtlarla karşımıza çıkar. Altay kültür çevresinde bu kayıtların mezar taşları aracılığıyla yapıldığı görülür. Altay kültür çevresinde kurgan denilen mezar taşlarının, kültürün kayıt altına alınıp günümüze kadar gelmesinde önemli bir rol oynadığından söz etmek gerekir. Bu kurganların şunlar olduğunu söylemek mümkündür. Hemen hemen aynı çağdan kalma Katanda, Pazırık ve Şibe kurganları Altay bölgesi kültür çevresinin en eski prens mezarları olarak kabul edilir (Ögel, 1991: 61). Türklerin ölümlerini kıymetli eşyaları ile birlikte defnediği yönündeki bilgiler günümüze kadar pek çok kaynaktan

söylenegelmiştir. Mezarların şekli, sahip olunan ve yaşanan kültür hakkında önemli ipuçları verir. Pazırık kurganlarında etrafı tomruklarla kaplanan mezarların tavanlarının kumaş ve keçelerle kaplanması, mezar odalarının üstlerinin toprak ve ahşapla güçlendirilip üzerine taşları serpilmesi, atların insanlara has mezar odalarının dışına gömülmesi bu kültürün önemli simgeleridir (Ögel, 1991: 64). Bu bilgilere göre kültür terimini açıklamakta yarar görüyoruz. Kültür; bilgiyi, îmânı, sanatı, ahlaki, hukuku, örfü - âdeti ve insanın toplumun bir ferdi ve üyesi olması nedeniyle elde ettiği diğer tüm yetenek ve alışkanlıkları kapsayan terkipler bütünüdür (Kafesoğlu, 1997: 15). Kültür toplumsal ve tarihsel etkileşimleri içeren değerler bütünüdür. Bu minvalde Pazırık kurganlarına bakıldığında eski Türklerin ölümlerini defnetme kültürü, dilleri, dinleri, ölümden sonraki hayat ve mimari yapılarıyla ilgili bilgilere ulaşmanın mümkün olduğu ifade edilebilir. Toplumların kullandığı eşyalara, mesleklerine, hayat tarzlarına bakılarak kültürlerini tayin etmek mümkündür. Eski Türklerin mezarlarına konulan eşyalara, dinleri hakkındaki bilgiler, uğraştıkları iş alanları incelendiğinde kültürleriyle ilgili önemli bilgiler elde edilir. Erken Altay mezarlarında çıkan eşyalardan özellikle altın, tunç veya ahşaptan kemer, at koşumları süsleri, dünyanın bilinen en eski düğümlü halısı, deri ve muhtelif renkte keçelerden ibaret hendesi veya figüratif (müşahhas) motifli örtüler renkli keçeden bir otağ, bir atlı daha mongoloid bir mabudenin karşısında tasvir edilmiştir (Esin, 1978: 17). Eski Türklerle ait bu bilgiler; kültür tarihleri ve hayatları, yaşam tarzları; inanç, düşünce ve sosyo-ekonomik yönleriyle ilgili değerlendirmelerde bulunmamıza imkân tanır.

Kültürün oluşması ve yaygınlaşması; komşu ülkelerle iyi geçinmeyi, onlarla ilişkilerde bulunmayı ve içeride istikrarın olmasını gerektirir. Kültür; en çok siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarın egemen olduğu toplumlarda gelişme gösterir. Büyük Hun hükümdarı Mao-Tun'un Orta Asya kavimleri arasındaki asayiş ve birliğe oldukça önem verdiği Çin İmparatoruna yazdığı mektuplarda kendini gösterir, Mao-Tun'un birlik ve kaynaşmaya bu denli önem vermesi, Tanrı dağları kültüründe de kendini göstermiştir (Ögel, 1991:75). Mao-Tun'un bu düşüncesi Tanrı dağları kültür çevresinde, kültürün önemli gelişmeler göstermesini sağlamıştır. Siyasi ve sosyal birlikteliğin ve kaynaşmanın olmadığı toplumlarda kültürün geniş bir yayılım alanından söz etmek mümkün değildir. Bu sebeple geçmişten günümüze kadar kültürle ilgili gelişmelerin ülke yönetimiyle yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Kültür, ulus olmanın ve ulusların tarihinin önemli etkenlerinden biridir. Toplumların ve milletlerin devamlılık göstermesi, kültürün sürekliliğine bağlıdır. Kültürün korunması ve sürekliliği millî bir değer olarak görülmesiyle ilişkilidir. Milletlerin varoluşlarından itibaren oluşmaya başlayan kültür, toplumsal dinamizmin ve canlılığın sürdürülmesinde önemli bir rol oynar. Kültür; çok kapsamlı ve çok yönlü bir değerler bütünüdür.

Kültür, insanın/toplumun şekillendirdiği ve yaşattığı bir değerdir (Alsaç, 2023: 404). Kültür, toplumu birçok yönüyle yansıtan bir unsurdur. Mücerret bir değer, davranış, duygu, coşku ve düşüncedir. Kültür; insanın ferdi olduğu toplumun gelenek, görenek, örf, âdet, sanat, inanç vb. her türlü yetenek ve süregelen alışkanlıklarını kapsayan karmaşık bir bütün olmanın yanı sıra toplumu ilgilendiren maddi ve manevi pek çok ögeyi kapsayan ve toplumun yaşam biçimini yansıtan birikimlerdir (Bostancı, 1992: 37). Gerek yerli gerek yabancı kültür bilimcilerin buna benzer tanımlar yaptığını ifade etmek mümkündür. İnsanın toplumun bir bireyi olarak elde ettiği bilgi; din, sanat, ahlak, hukuk, görenek ve başka herhangi bir yetenek ya da alışkanlığı kapsayan kompleks bütündür (Burke, 2008:41). Kültür; geçmiş atalardan süregelen birikimlerin bütünü olması nedeniyle en çok değişen maddi ve manevi unsurlardan biridir. Kültür; her nesille birlikte değişir ve yeniden doğar. Bu nedenle toplumsal boyutuyla değerlendirdiğimizde kültürün birey üzerinden topluma egemen olduğu ve değiştiği inkâr edilemez. Kültür, ait olduğu toplumla güçlenir, onunla kök salar. Kültür ve toplum birbiriyle işteş ilişki içerisinde olan önemli iki etkidir.

Türklerin yaşam tarzları nedeniyle tarihten günümüze farklı birçok kültürle etkileşimde olması; kültürün melezleşmesi, kültürel çatışma gibi sorunların meydana gelmesinde etkili olmuştur. Bu durum kültürün tarihsel ve toplumsal boyutunun yanı sıra evrensel ve ulusal boyutunun da ele alınması gerektiğini gündeme getirmiştir. Ayrıca yaşanan coğrafya ve hayat koşullarının da kültürün şekillenmesinde önemli rol oynadığını dile getirmek gerekir. Bu sebeple uluslar, kendilerine özgü millî bir kültür oluşturmak için maddi ve manevi ulusal değerlere sahip çıkmak zorundadır. Bu hususta kültür bilimciler, kültürün aileden başladığını ve aileden başlayarak sahiplenilmesi

gerektiğini ifade eder; çünkü kültür; ulusların geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanlarının aynası hükmündedir. Kültür asırlar boyunca gelişimini sürdürdüğü; hatta asırları etkileyen ve şekillendiren bir unsurdur.

Kültür üzerinde sosyo-ekonomik ve politik koşulların yanı sıra yaşanan coğrafya ve bu coğrafyada yaşayan milletlerin dilleri, inançları, gelenek ve görenekleri, etnik kökenleri etkili olmuş ve kültüre farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu boyutu çok kültürlülük olarak düşünmek mümkündür; çok kültürlülüğün ortaya çıkması, kültürün toplumsal boyutunu önemli bir şekilde etkilemiştir. Farklı kültürlerin aynı toplumda görülmesi birtakım sorunların görülmesine yol açmıştır; zira kültür; dil, din, inanç, gelenek ve görenek birliğidir.

Göktürkler döneminde Türk kültürüne bakıldığında sınırların genişliği nedeniyle geniş bir kültür çevresinin var olduğu görülür. Türklerin Kuzey Avrasya'daki merkezi konumu Türklerin çeşitli kültür çevreleriyle etkileşimde bulunmasını sağlıyordu. Bu dönemde Türk dünyası sınırlarının kuzeybatıda Avrupa, doğuda günümüzdeki Mançurya ve Çin'e güney ve batıda ise Tibetlilere uzanmaktaydı (Esin, 1985: 5). Kültürün insan hayatının, yaşam çevresinin ve sosyal etkileşiminin ayrılmaz bir parçası olması; onun kapsamı ve boyutu konusunda detaylı çalışmaların yapılmasına zemin hazırlamıştır. Kültür üzerine yapılan araştırmalarda, Türk kültürünün Türk ve Türkiye kültürü olarak iki boyutta değerlendirildiği, Türk kültürünün Orta Asya- Çin-Hint ve Arap ve İran gibi üç bileşkedeki meydana geldiği, Türkiye kültürünün ise etkileşim dayanaklarının değiştiği ve dörtlü bir bileşkeye sahip olduğu ifade edilir (Turan, 2014: 54).

Anadolu kültürüne bakıldığında Anadolu'nun göç ve ticaret yolları üzerinde yer alması, verimli topraklarının olması, garp ve şark kültürleri arasında köprü vazifesi görmesi nedeniyle farklı kültürlerle beşiklik ettiği görülür. Kadim bir geçmişi olan Anadolu ve Türkler, dünyanın en eski kültürüne sahip coğrafya ve milletlerin başında gelmektedir. Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri ile beraber Türk kültürüne dâhil olan bir de Anadolu boyutu vardı. Türklerden önceki Anadolu uygarlıklarını görmezden gelmenin yanlış olacağını ifade etmek mümkün; zira vatan topraklarının geçmişi ulusların yaşamlarını ve kültürlerini her dönem önemli ölçüde etkilemiştir. Anadolu'ya yerleşen Türkler yerli halk ve Anadolu kültürü ile kaynaşma sürecine girdiğinde, Türklerden önceki dönemlerde Anadolu'da Etiler, Frigler, Romalılar, Bizanslılar ve Mezopotamya'daki Sümerler yaşamışlardır. Bu durum Anadolu'da gerek tarih gerek toplumsal açıdan yıllarca birlik içinde yaşayan toplumlarda zamanla bazı bileşenlerin ve ortak değerlerin oluşmasını sağlamıştır. Zamanla bu etkileşimlerden yeni değerlerin ortaya çıkması, Anadolu'daki hayatın asırlar boyunca sürmesi ve eski kalıntılar arasındaki etkileşimler yeni bir Türk kültürü olarak Anadolu uygarlığının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Çeçen, 1996: 115-116). Devrin önemli olayları kültürün şekillenmesinde ve devamında önemli bir yere sahiptir. Söz gelimi Fatih'in İstanbul'u fethetmesi, Anadolu ve İslam coğrafyası kültürü üzerinde birtakım değişikliklere zemin oluşturmuştur. Bugünkü Batı uygarlığının temelini oluşturan sanayi inkılabı kültürdeki bazı değişimlerin maddi hayata yansımalarıdır (Güngör, 1995: 37-38). Cumhuriyet'in ilanı ve değişen yönetim anlayışı da kültürü önemli derecede etkilemiş, bazı değişimleri beraberinde getirerek farklı ve yeni kültürel öğelerin Anadolu'ya girmesinde etkili olmuştur. Anadolu'nun farklı kültürlerin beşiği olması ve köprü vazifesi görmesi, bu coğrafyada çok kültürlülüğün görülmesinde önemli bir faktör olmuştur. Çok kültürlülük, farklı etnik ve dinî grupların bir arada yaşadığını gösteren bir unsurdur. Anadolu'daki bu kültürlülük, tarihten günümüze kadar elde edilen birikimler neticesinde meydana gelmiştir. Bu nedenle Anadolu coğrafyasında farklı kültürlerin görülmesi doğal karşılanmalıdır. Birçok kültürün kendinden önceki kültürlerin üzerine inşa edilen bir yapının ürünü olduğu, kendinden önce görülen ve etkileşime girdiği kültürleri, birtakım değişikliklerle kendine uydurmaya çalıştığı görülür. Anadolu kültürünün bu şekilde bir dönüşüm geçirerek oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu durum, çok kültürlülük ve kültürde çatışma kavramlarının ortaya çıkmasına temel oluşturmuştur. Çok kültürlülük; olumlu görülse veya toplum açısından bir zenginlik olarak kabul edilse de kültürün tarihsel ve toplumsal boyutunu değerlendirmek ve belirlemek bakımından zorluklara ve sorunlara sebep olmaktadır.

Kültürün Kapsamı

Kültürün kapsamı için, kültürle ilgili tanım ve açıklamalara bakmak yerinde olacaktır. Kültür,

insanın yarattığı her şeydir (Ayhan, 1976: 14). Bu; kültürün boyutunu, kapsamını ortaya koyan özlü bir cümledir. Bu nitelik şimdiye kadar yapılan çalışmalarda veya bilimsel araştırmalarda kültürün daha çok bir yönüyle ele alınmasını gündeme getirmiştir. Kültürün çok kapsamlı bir olgu olması, kültür bilimcilerin ve halk bilim uzmanlarının güçlüklerle karşılaşmasına neden olmuştur. Kültür; insan, toplum, coğrafya ve çevre eksenli her faktörden en çok etkilenen olgulardan biridir. Bu nedenle kültürün kapsamı konusunda bir sınır çizmek pek olası görülmemektedir. Bu ve benzer sebepler kültürün hem tarihsel hem de toplumsal boyutunun belirlenmesinde önemli sorunlara sebep olmaktadır. Zaman ve tecrübelerle edinilen, toplumun maddi ve manevi birikimlerinden oluşan kültür; kapsamı ve zenginliğinden ötürü farklı gruplara ayrılmıştır. Kültürün süreklilik arz etmesi ve dinamik olması bu gruplandırmaya sebep etkenler biri olmuştur. Kültürün dil gibi canlı bir varlık olması, değişimini veya dönüşümünü beraberinde getirir. Ancak bu durumun kültürün geçmişten günümüze taşıdığı olgular üzerinde yani temel dinamikleri üzerinde büyük değişiklikler getirdiği pek söylenemez.

Osmanlı İmparatorluğu hem kozmopolit yapısı hem de mücavir uygarlıklarla girdiği etkileşim nedeniyle çok kültürlü bir toplum yapısı göstermiştir. Dolayısıyla çok kültürlülüğün Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri görüldüğünü ifade etmek mümkündür; ancak Osmanlıda kültür; yönetim şekli, egemen kültür ve İslamiyet'in etkisi ile daha çok Türk kültür yapısına özgü bir nitelik göstermiştir. Osmanlı Devletini endüstri kapitalizmine götürebilecek bazı somut koşullar ortaya çıkmakla beraber, devletin kontrol politikası, egemen geleneksel kültür koşulları ve kültür davranışının hiçbir zaman Batı dünyasındakine benzer bir gelişmeye izin vermediğini ifade etmek mümkündür (İnalçık, 2008: 381). Türkiye, kültür - sanat birikimi ve tecrübesi ile dünyanın en eski kültürleri arasında yer alan ülkelerdendir. Tarihin ilk dönemlerinden günümüze dek devlet kurmuş ve bağımsız yaşayan Türkler geçmişten gelen kültürel birikimlerini sürekli zenginleştirmeye çalışmışlardır. Orta Asya'dan gelme değerler olduğu gibi eski Anadolu uygarlıklarının etkileri, Akdeniz ve Ege kökleri, İran ve Arap etkileri de görülebilir. Türklerin bu denli geniş bir coğrafyada devlet kurması, sayılan bölgelerin kültürünü etkilemelerinde önemli bir etken olmuştur. Ayrıca Türklerin Orta Asya'da yaşadıkları dönemden sonra kurduğu çeşitli Türk devletleri de Türk kültürünün zenginleşmesine ve yayılarak yaşamını idame etmesine ciddi katkılarda bulunmuşlardır. Söz gelimi Uygurlar, bu anlamda önemli bir rol oynamıştır. Tarihte bir devlet kurarak VIII. yüzyılın ortalarından XIV. yüzyılın sonlarına dek varlıklarını sürdüren Uygurlar; başlangıçta Moğolistan bozkırlarında, ardından göç yoluyla gittikleri bugünkü Çin sınırları içinde kalan tarihî İpek Yolu'nun önemli bir kısmını kapsayan coğrafyada, Orta Asya Türk kültürünün en parlak ve verimli dönemini oluşturmuştur (Özyetgin, 2020: 81). Türklerin her devrin uygarlık merkezleri ile direkt ilişki içinde olması; çağdaşlarının uygarlıklarına katkıda bulunduğunu ve bu uygarlık merkezlerinden her yönü ile etkilendiğini gösterir (Çeçen, 1996: 101-114).

Kültür toplumun normlarını kapsayan önemli kavramlardan biridir. Bu nedenle kültürün toplum düzeninde ve işleyişinde büyük bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Kültürün tarihsel anlamda, insanlık tarihi kadar köklü ve eski olmasını ve eski Türklerin göçebe bir hayat şekli benimseyişini ve yaşayışını göz önünde bulundurduğumuzda çok kültürlülüğün görülmesi kaçınılmaz olmuştur. Çok kültürlülük, kültürün tarihsel ve toplumsal boyutlarının belirlenmesinde birtakım sorunları beraberinde getirmiştir; zira her milletin, etnik ve dini grubun kendine has bir kültürünün olmasından bahsetmek mümkündür. Bu durum, farklı kültürlerin aynı bölge veya toplumda görülmesine sebep olarak kültürün tarihsel ve toplumsal boyutlarının maddi ve manevi sınırlarını çizmekte bazı zorlukları meydana getirmiştir. Söz gelimi günümüzde daha çok gördüğümüz, çok kültürlülük, popüler kültür, kent kültürü, kırsal kültür (geleneksel kültür), ulusal kültür gibi kavramlar; kültürün sınırını belirlemek gibi güçlükler yol açmıştır. Adı geçen kültür gruplarını çok kültürlülük başlığı altında anmak da mümkündür. Çok kültürlülük; bütün kuramsal inşasında, toplumsal norm ve değerlerinde, cinsiyet, etnik, ırksal ve kültürel çeşitliliği yansıtan plüralist bir cemiyet demektir (Kartarı, 2016: 38). Ancak yapılan pek çok çalışma kültürün evrensel ve ulusal kültür olarak ikiye ayrıldığını gösterir. Bu sınıflama kültür konusunda çalışan sosyolog, halk bilimci ve kültür bilimcilere, kültürün tarihsel ve toplumsal yelpazesini ortaya koyması bakımından kolaylık sağlamıştır. Evrensel kültür, yeryüzünde hüküm sürmüş milletlerin kültürlerinin bir birleşimi olan kültürdür. Bu nedenle evrensel kültürde ulusallık ve ahenk pek aranmaz. Ulusal kültür; her milletin kendi millî değerlerinden ve geleneğinden hareketle oluşan

kültürdür. Ulusal kültür, ait olduğu milletin değerlerinden ve geleneğinden esinlendiği ve beslendiği için ahenk görülür. Çoğu kültür önce ulusal öğelerden oluşur, ardından dünyaya yayılır veya açılır.

Globalleşen dünyada, kültür ulusal ve uluslararası ilişkileri düzenleme aracı olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Son yıllarda gerek yöneticilerin gerekse halk bilimcilerin kültüre ne denli önem verdikleri gözle görülür hâle gelmiştir. Bu anlamda Türkiye'nin UNESCO'ya taraf olup imza atması önemli bir adım olmuştur. UNESCO, kültürü somut olan kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras olarak iki gruba ayırmıştır. Kültür boyutları itibarıyla kendi içinde maddi ve manevi olarak ikiye ayrılır. Maddi kültür yapı, teknik, ulaştırma vasıtaları vb. gözle görülür kültürdür (Âmiran, 1995: 15). Manevi kültür ise toplumun ortak değer yargıları olup maddi ve manevi kültürel değerlerin meydana getirilmesini, kullanılmasını sağlayan kültürdür. Kültür sürekli gelişip güncellendiği için toplum hayatında mevcudiyetini sürdürür (Kafesoğlu, 1999: 58). Türkiye Paris'te UNESCO tarafından 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesine 2006 yılında imza atarak taraf olmuştur (Oğuz vd., 2013: 5).

UNESCO'nun, halk bilimcilerin ve kültür bilimcilerin kültüre yaklaşımına baktığımızda kültürü meydana getiren unsurları belirtmenin yararlı olacağını düşünüyoruz; zira bu unsurlar kültürün ne denli kapsamlı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Kültürün insan, aile, sosyal çevre, eğitim, sosyal değerler; insanî olarak da bayrak, millet, vatan, dil, din, tarih, örf, âdet ve gelenek gibi evrensel boyutları vardır (Artun, 2014: 41). İnsan, tarih, din, dil ve coğrafya kültürün en önemli unsurlarındandır. Kültürün toplumsal ve tarihsel boyutunu daha çok bu unsurların ortaya koyduğunu ve belirlediğini söylemek mümkündür. Kültür birikimseldir, bu nedenle tarihle bağlantısı sürekli canlı kalmıştır. Kültür, tarihin akışı içinde meydana gelir ve ruh ona mânâ ve şekil verir (Kaplan, 2004: 92). Kültür; canlılığını insanlar üzerinden sürdürür. İnsanoğlunun bir anlamda, kültürün meydana getirilmesinde, geliştirilmesinde, yaşatılmasında etkin rol oynadığı ve geleceğe aktarılmasında köprü vazifesi gördüğünden söz etmek mümkündür. Bu ilişkinin işteş bir ilişki olduğunu ifade edebiliriz; çünkü insanoğlu kültüre bahsedilen katkılarda bulunurken, kültür de insan zihnine ve ruhuna nüfuz ederek gelişimine vesile olur.

Kültür toplumun işleyişinde ve düzeninde önemli bir rol oynar. Toplumun huzur ve asayişinde, ekonomi ve politikasında ve sosyal ilişkilerinde kültürün önemli derecede söz sahibi olduğundan söz etmek mümkündür. Kültür; toplumun maddi-manevi ve ruhî ihtiyaçlarına göre meydana geldiğinden millî bir nitelik taşır. Bu nedenle kültür, millîdir ve millî kalması gerekir. Devletler ve milletler kültürünü; kendi geçmişine, yaşam tarzına, hayata bakışına, inancına ve diline göre oluşturur. Bu da kültürde uyumu beraberinde getirir. Her millet ilişkide olduğu veya etkileşimde bulunduğu milletlerin kültüründen kendi kültürüne uygun kültürel unsurları bünyesinde şekillendirerek kabul eder.

Kültür işlevi nedeniyle birey ve toplum ilişkilerini düzenleyici bir role sahiptir. Gerek birey ve toplum gerekse aile ilişkilerinin düzenleyen, birlik ve beraberliği sağlayan kültür; işlevi, sürekliliği, tarihsel ve toplumsal oluşuyla her geçen gün farklı boyutlara geçmiştir. Aile ve toplum ilişkilerinde yapının korunmasına katkıda bulunan kültür, ait olduğu toplumun üyeleri tarafından kabul gördüğünde toplumun bireylerini birbirine yakınlaştırır. Bu da toplumda meydana gelebilecek anlaşmazlıkları minimize ederek toplumda kaynaşmayı, bütünleşmeyi ve bireylerin benzer tepkileri vermesini sağlayarak bir toplumu diğer toplumlardan ayırt eden bir kimlik vazifesi görür (Turhan, 2002: 48).

Kültürün sürekli bir değişim ve gelişim göstermesi onun canlı unsurlardan biri olduğunu gösterir. Tanım ve kapsamı tarihi ve toplumsal boyutu ile ilgili değerlendirmeler yapmak ve ne denli farklı boyutlara sahip olduğunu tayin etmek konusunda bize önemli bilgiler verir. Bu nedenle öncelikle tanımı ve kapsamı hususunda bilgilere yer verilmelidir. Kültür kapsamı gereği kültür bilimciler, toplum bilimciler ve folklorcuların dikkatini her dönem cezbetmiştir. Bu durum kültürün boyutunun tespitinde araştırmacıların ne denli zorlandığını gösterir. Bu nedenle kültürün boyutlarını tespitte çalışırken birtakım sınıflandırma ve adlandırmaların yapıldığı göze çarpar. Bu; kültürün anlaşılması, tarihsel ve toplumsal ölçeğinin açığa çıkarılması için önemli bir gelişme olmuştur.

Kültürün etkin bir yapıya sahip oluşu maddi ve manevi, ulusal, evrensel, kitle ve çok kültürlülük gibi farklı boyutlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bütün bunları değerlendirildiğinde

kültürün, milletlerin kendileri için faydalı olduğunu düşündüğü, gayelerini elde etme yolunda gösterdikleri gayretlerin ve bu gayretler neticesinde meydana getirdikleri bütün unsurların ortak adı olarak kullanıldığı görülür. Aynı şekilde kültür, bir toplumun bütün gerçekliği ve gerçekleridir. Son yıllarda kültür üzerinde gerek akademik anlamda gerekse çeşitli dernek, örgüt ve kurumlar tarafından önemli çalışmalara yer verildiğini ifade etmek mümkündür. Ayrıca son yıllarda devletlerin de varlıklarını idame etmek için kültürlerini korumaya yönelik birtakım eylemlerde bulunduğu görülür. Ülkemiz bununla ilgili olarak UNESCO'ya üye olmuştur. Türk kültürünün kaynağının asırlara dayanması, onun korunması için ne denli önemli olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir.

Devletlerin sınırları genişledikçe, komşu devletlerle olan sosyo-ekonomik ilişkileri ve teknolojik gelişmeler arttıkça, nesil yenilendikçe ve kitle iletişim araçları yaygınlaştıkça toplumun yaşam tarzında ve kültüründe büyük oranda değişiklikler yaşandığı görülmüştür. Bunların yanı sıra toplum hayatını derinden sarsan salgın hastalıklar, göçler, doğal afetler, kent ve apartman hayatının yaygınlaşması kültürün yeniden şekillenmesine sebep olmaktadır.

Sonuç

Kültür, devlet ve toplum hayatında önemli bir yeri olan; toplumsal düzenin inşasında ve sürdürülmesinde rol oynayan asırların birikimi ve değerler bütünüdür. En ilkel tarihi dönemlerden ve Türklerin tarih sahnesine çıkışından günümüze kadar coğrafi, siyasi, ekonomik ve sosyal sebeplerden ötürü Türklerin birçok kültür merkezinin olduğu görülmüştür. Her kültür merkezi aynı zamanda farklı kültürlerle etkileşim olduğundan Türk kültür tarihine ve toplumsal yönüne farklı bir nitelik ve boyut kazandırmıştır. Son yıllarda yapılan birtakım çalışmalarla ülkelerin kendi kültürünü koruma ve sürdürme çalışmalarına yer verdiği görülmektedir. Kültürün sürdürülmesi, millî değerlerden koparılmaması ve bunların korunması ile olacaktır. Dilde, fikirde, işte, sanatta millîlik ve birliğin kültürdeki dinamizme katkıda bulunacağı anlaşılmıştır. Gelişen teknoloji ve değişen yaşam koşulları, kent hayatının yaygınlaşması, geleneksellikten uzaklaşma ve özentinin kültürün değişim ve dönüşümünde, olumsuz etkilenmesinde önemli rol oynadığı görülmüştür. Kültürlerarası etkileşimin tarih boyunca kaçınılmaz olduğu gerçeği ve son yıllarda gerek teknolojik ve sosyoekonomik alandaki gelişmeler gerek farklı medeniyetlerle olan ilişkiler, kültürün temel ve millî dinamikleri üzerinde de etkili olduğunu göstermiştir. Sayılan neden ve faktörler kültürün tarihî ve toplumsal anlamda farklı boyutlara ulaşmasında veya farklı boyutlar göstermesinde önem teşkil ettiği anlaşılmıştır.

Türk kültürünün devamlılığı için yetişen yeni nesle, ataları veya ebeveynleri tarafından kültürün aşılması gerektiği aşikâr olmuştur. Bu vesileyle Türk kültürünün yeryüzündeki diğer kültürlerin egemenliğine bütünüyle girmesinin engelleneceği ve geleceğe aktarılmasının sağlanacağı kanaatindeyiz. Türk kültürünün günümüzdeki en önemli meselelerinden biri olan kültür aktarımının yeterince olmadığı anlaşılmıştır, bu nedenle aktarımın önemli olduğuna dikkat çekilmelidir.

Teknolojinin her geçen gün daha çok gelişmesi ve yaygınlaşması, sosyal medya ve kitle iletişim araçlarının günlük hayata nüfuz etmesi; kültürün unutulup kaybolmasına neden olduğu görülmüştür. Kültürün bir ulusun millî benliği olduğu ve korunması gerektiği anlayışı devlet ve toplum nezdinde hâkim olmalıdır. Bu nedenle genç nesillere aileden başlayarak millî kültür anlatılmalı ve aşılmalıdır; aksi halde kendi kültürel değerlerine yabancı bir nesil ile karşı karşıya kalmak işten bile olmayacaktır. Türk kültürünün gerek tarihî gerekse toplumsal anlamda yeryüzündeki en güçlü, köklü ve kadim kültürlerden biri olduğu anlaşılmıştır. Öyle ki yeryüzünde pek çok kültürün tarihe karışmasını ve Türk kültürünün varlığını sürdürmesini, köklü ve kadim bir kültür olmasıyla açıklamanın mümkün olduğu görülmüştür. Ayrıca Türk kültürünün farklı boyutlar kazanmasında köklü ve kadim geçmişinin yanı sıra göç, doğal afet, kültürel alışveriş benzeri faktörlerin önem arz ettiği ve etkili olduğu görülmüştür.

Kaynaklar

ALSAC, F. (2023). *Türkülerin Hafızası Mekân ve Geleneğin İcrası Bağlamında Çetinkaya Köprüsü, Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Bafra*, C. IV, 403-424. Ankara: Berikan Yayınları.

ÂMİRAN, K. B. (1995). *Genel Sosyoloji*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

ARTUN, E. (2014). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Karahan Kitabevi.

- AYHAN, M. (1976). “Kültür Sorunu veya Kültür Teorisi”. *Birikim Dergisi*, S. 13, 13-19.
- BOSTANCI, M. N. (1992). “Millî Kültür”. *Türk Yurdu*, C. XII, S. 58, 5-39.
- BRONİSLAW, M. (1990). “*İnsan ve Kültür*”. (Çev.: Mehmet Fatih Gümüþ), Ankara: V Yayınları.
- BURKE, P. (2008). “*Kültür Tarihi*”. (Çev.: Mete Tunçay), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÇAY, M. A. (1986). “Türk Kültürü ve Kaynakları”. *Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* C. 1, S. 1, 49-66.
- ÇEÇEN, A. (1996). *Kültür ve Politika*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- DOĞAN, Ö. (2008). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- EAGLETON, T. (2005). “*Kültür Yorumları*”. (Çev.: Özge Çelik), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ELİOT, T. S. (1987). “*Kültür Üzerine Düşünceler*”. (Çev.: Sevim Kantarcıoğlu), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ESİN, E. (1978). *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâm'a Giriş*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- ESİN, E. (1985). *Türk Kültür Tarihi İç Asya'daki Erken Safhalar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- GÖKALP, Z. (2019). *Türkçülüğün Esasları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- GÜNGÖR, E. (1995). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken.
- GÜVENÇ, B. (1991). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İNALCIK, H. (2008). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KAFESOĞLU, İ. (1997). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken.
- KAFESOĞLU, İ. (1999). *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*. İstanbul: Ötüken.
- KAPLAN, M. (2004). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARTARI, A. (2016). *Kültür, Farklılık ve İletişim: Kültürlerarası İletişimin Kavramsal Dayanakları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- OĞUZ, M. Öcal vd. (2013). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ÖGEL, B. (1991). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖZYETGİN, A. M. (2020). *Ötüken'den Kırım'a Türk Dünyası Kültür Tarihi*. İstanbul: Ötüken.
- TURAN, Ş. (2014). *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TURHAN, M. (2002). *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.